

Karel Pstružina: Markétčina láska

Resumé: Filosofický esej inspirovaný Bulgakovovým románem  
Mistr a Markétka.

Klíčová slova: Člověk; iracionalita; mystika.  
-----

Bulgakovův román Mistr a Markétka) mne dlouhou dobu něčím přitahuje. Od doby, kdy jsem ho poprvé dostal do ruky a téměř jedním dechem přečetl, ve mně vězí. Zdá se mi, že se s ním musím nějak vypořádat. Bulgakovův román má v sobě nesporně něco, co je obecně lidské a tudíž také niterně mým. Má iritace románem má však ještě i jinou, osobnější rovinu, ke které se nesporně nesporně dopracovávám. Poprvé jsem ji mlhavě zacítil v Novoděviči, když jsem stál nad Bulgakovovým hrobem a vyslechl příhodu o jeho náhrobním kamenu a od té doby se stále v myšlenkách k Mistrovi a Markétce vracím. Někdy je zapotřebí prohrabat se dílem až k hlubinám svého myšlení, nechat se dílem atakovat a sledovat své myšlenkové reakce na ně; nechat myšlení, ať se vyrovná se stimuly nejen v podobě fragmentů, ale uceleněji. Při tom nejde ani tak o překročení volně plynoucího myšlení tím, že vybudujeme nějaký systém, či že provedeme detailní analytický rozbor díla, ale o hledání asociativních momentů, které dílo navozuje. Tím můžeme rozpoznávat svou příbuznost s autorem, srovnávat reakce na stejné nebo podobné stimuly, a případně nalézat i typologie odpovědí. Je možné, že postoje se budou případ od případu lišit, to však nic nemění na průniku do skrytých vrstev mysli, které by se jinak nemohly projevit, neboť nebyly vyrušeny z klidu nevědomí.

Poprvé mi Mistra a Markétku půjčil přítel, který byl na něj upozorněn jedním ruským matematikem. Ten mu Bulgakova koupil v Praze a daroval mu ho se slovy: "Vy jste šťastný člověk. Vás ještě čeká seznámení s Bulgakovem." V této větě je zároveň upřímné přání, výtka, a zároveň ocenění Bulgakova. Jsou to slovanská věty, stejně jako Bulgakovův román, jsou plné dvojznačností, utajenosti a výzev. Tyto věty nelze brát jen tak, jak se jeví, ale je nutné propátrat se jimi až k původnosti, někde v nich skrytého smyslu. Pramení kdesi z hlubin slovanského pojetí světa, v němž se racionalita vždy nějak opírá o mystiku, a v němž je nutné být vždy ostražitý. A mystiky je plný román, stejně jako Praha.

Každá kultura je předsudečná. Je přirozené, že každá považuje sebe sama za tu pravou a k jiným je kritická a právě z tajemností jinakosti, z neschopnosti pochopit něco odlišného, se rodí mystika. Nedovedeme-li něco vysvětlit, je to automaticky pro nás plně neznámých sil. Všeobecné lidské

obsažené v každé kultuře, nedokáže být dostatečně silným tmelem pro překonání cizosti a odlišnosti. Proto místa střetu kultur jsou zdrojem mystiky. Jsou to však i místa, kde se pohybujeme na hraně jemné jako porozumění, na níž často neudržíme rovnováhu a přepadneme k jednoznačným. Taková je Praha, kde se kultury a zájmy vždy explozivně střetávají a takový je i Bulgakovův román, v němž se prolínají roviny politická, teologická, filosofická, literární, racionalita a iracionalita, dobro a zlo, historie a současnost, a přitažlivá síla románu není vlastně ničím jiným, než jejich střetem.

Mystika je také vždy fragmentární. Tajemné síly nejsou tak mocné, aby ovlivnily celek, a tak jsou zaměřeny na určitý úsek skutečnosti, skrze nějž mohou působit i na ostatní části. Zde však se mohou střetnout s jinými, stejně temnými silami. Snad se přitažlivost románu rodí právě z fragmentariness. Děj románu se odehrává na různých místech, v Jeruzalémě, v blázinci, v Gribojedovi, ve snu, ve čtvrtém rozměru, ale vždy v ohraničené výseči prostoru; a rovněž časové vymezení se pohybuje od I. století, až po

věčnost smrti. Jednotlivé výseče jsou vždy ohraničené a všude tam, kde se navzájem proniknou, můžeme vidět neobvyklé jevy a interakce prosycené zvláštnostmi. Také Praha, ta současná a minulá je něčím podobným. Procházíme-li Prahou, narážíme na Prahu barokní, Prahu židovskou, Prahu I. republiky, Prahu sídlištní, a mnohé další, které reprezentují určitý historický úsek i určitou kulturu. Tyto výseky se prolínají, ale zároveň jsou rozeznatelné a zachovávají si svůj ráz. Čist Bulgakova v Praze znamená transformovat ho, čist ho prizmatem střeoevropské historie, kde mystické jako by jen čekalo, aby se mohlo prodrat na povrch. Bulgakovův román a Praha nás vlečou do světa, v němž se nemožné stává lehkostí imaginace. Vždyť komu by se nechtělo letět s Markétkou, vidět Goléma, navštívit Faustův dům, nebo Ples satana?

*"Člověku se denně nestává, aby se setkal s ďáblem, kdepak denně. ... Takové štěstí hned tak někoho nepotká."*(s. 467).

Setkání s neobvyklostmi je střetem s bariérami naší dosavadní zkušenosti, je výpravou do jiného světa, kde vše je překvapující a to natolik, že mnohdy nejsme schopni asimilovat novosti do podoby, na níž jsme zvyklí. Proto před nimi zůstáváme stát jako přibití, neschopni adekvátní reakce, a ani nevíme, co se s námi děje. To je typická česká reakce. Obrovské síly cizích kultur se téměř v pravidelných dvacetiletých intervalech přivalí do středu Evropy a setkají se s reakcí, která se jeví jako lhostejnost ke změnám. Síly vyšumí, neboť se nemají na čem vybit, nemají se s čím střetnout. Přitom nejde o reakci lhostejnosti, ale o údiv nad mystikou dějin, která je z české strany presentovaná. Přestože síla zásahu cizích kultur bývá tragická jen v minimální míře, dvacetiletá perioda radikální změny života

postihuje téměř každého. Člověk má pocit, že něco tlakem vstupuje do jeho života, vyrve ho z každodennosti a snaží se ho přitěsat tak, aby zapadal do tvarů nově vtrhlých pořádků. To dodává češství na důležitosti vyustující v pocitu předurčenosti ke spáse, nebo alespoň emendaci Evropy, vždyť proč by jinak do Čech někdo neustále táhnul s vojáky a děly a všechno od základu přebudoval? Něco zde musí být, nějaká síla skrytá pod povrchem, kterou je třeba využít. Vyrovnat se s neobvyklostmi, které odlišné civilizace s sebou rytmicky přinášejí, aniž by člověk propadl xenofobií, nebo totálnímu pesimismu vrcholicím alkoholismem, je nesnadné. Navíc je zde i odpovědnost, kterou člověk pociťuje a nese, i když ví, že je nad jeho síly věci změnit. Nikdy si nejsme jistí, zda jsme udělali vše, co jsme v dané situaci udělat mohli, zda způsob jimž jsme reagovali, byl tím správným. Odpovědnost je věčným pronásledovatelem lidí, zvláště připustíme-li si, že odpovědnost souvisí nejen s našimi činy, ale s našim životem, že ji máme nejen za to, co jsme udělali, ale i za to, co jsme neudělali, jak jsme žili, a jak dodává Sartre, také za celé lidstvo, neboť volíme-li sebe, volíme vždy lidstvo. Jak se má člověk k životu postavit a zároveň zůstat sebou, nebýt jen otrokem abstraktních pocitů a idejí, které jsou mu mnohdy umně podsunuty?

Neobvyklostí, které se vynořují při střetu kultur nedokážeme zařadit, určit jejich místo, neboť překračují náš dosavadní myšlenkový model světa. Nevíme, zda jsou přirozené, nebo nějak přesahující přirozenost a tak jim přiřkneme podobu ďábla, nebo jiné nepřirozenosti a jindy je pojmenujeme jako nepoznané přírodní síly, nebo jako osud. Každý podle svého založení, vědomostí a dosavadních zkušeností. Neobvyklost nemusí být provázena vpádem cizí kultury, ale může mít podobu myšlenkového paradoxu, jindy jde o předtuchu, telepatii, či ohromení pociťované při intuitivní formě poznání; ale může vzniknout, když svět zproblematizujeme otázkou, např. jak vznikla první buňka, a z čeho pochází síla magnetu, nebo může jít o údiv nad množstvím informací, které v sobě skrývá spermie a ovulum. Kdo může určit, co je přirozené vysvětlitelné a co již tuto

rovinu překračuje? Je to naše pýcha, která nás popouzí k dalšímu poznání, nebo se skrývá za touhou poznat zase jen ona síla z jiného světa, která takto naší posedlostí dá o sobě vědět?

Bulgakov tuto sílu personifikuje v osobě Wolanda, ďábla, který má postoj nadnesené lhostejnosti ke světu. Je obtížné říci, zda je dobrý nebo zlý. Nejspíše bychom mohli říci, že je kontrapunktem dávající teprve možnost rozlišení dobra a zla.

*"Mluvíš, jako bys neuznával stíny ani zlo. Ale laskavě se nad tímhle problémem zamysli. ... Co by dělalo to tvé dobro, kdyby zlo neexistovalo, a jak by to na zemi vypadalo, kdyby zmizely stíny? ... Nechceš přece vyplnit celou zeměkouli a vymýtit z ní všechny stromy i živé bytosti jen*

*proto, že uznáváš jen světlo beze stínu?"* (s. 460)

Dobro, aby bylo dobrem musí mít svou antitezi, jinak nemá hodnotu. Kontradikce se navzájem vyžadují, jsou oboustranně potřebné. Zlo a dobro jsou vždy spojeny a mnohdy se vzájemně prolínají, takže i ve jménu dobra je páčáno zlo. Dobro může být tedy stejně ničivé jako zlo. Snad všechny války byly vedeny a velké hromady mrtvol byly vytvořeny ve jménu dobra. To, že dobro a zlo jsou nerozlučně spjaty je nepochybné. Bulgakov předchází Wolandovou replikou vůči evangelistovi Matoušovi poukazuje na tento fakt. Jsou-li dobro a zlo neoddělitelné, mají být také kontrastní? Jak velký má být výkyv kyvadla mezi dobrem a zlem, mezi slastí a strastí. Snižování intenzity výkyvu by totiž mohlo být přibližováním se k ideálu pokoje, jak na něj poukazují orientální filosofie.

Život v nerozlišeném trvání by pozbyl na šťávě. Byl by zde sice vnitřní klid, ale ztratilo by se kentaurovské napětí lidství, jak o tom píše E. Fink. Tělem jsme v animalitě, hlavou v nebesech. Dobro a zlo nejsou atributy světa, ale lidství, nosíme je v sobě. Jejich překonání by bylo zároveň naší metamorfózou.

Woland je stínem, zlem, reálným rubem světa. Tím plní ve světě specifickou funkci. Objevuje se všude tam, kde stín, nebo zlo mohou vystoupit na povrch, objevuje se skrze ty, kteří působí zlo a bolest. Tím je protikladný přirozené, kalokagathické povaze jsoucna.

Woland trpí revmatismem.

*"Moji důvěrníci tvrdí, že to je revmatismus, ... ale já sám mám vážné podezření, že tuhle bolest v koleně mi odkázala jistá vědma, se kterou jsem se blíže seznámil v roce 1571 na Čertově stolci v Brockenských horách."* (s. 365)

Představa ďábla trpícího revmatismem je komická, ale Woland musí vědět, co je bolest, aby ji sám mohl způsobovat. Zlo pramení z nenaplněných tužeb, z rozporu mezi přáním a skutečností a ze strachu žít v takové skutečnosti, jaká je. V tom je blízké romantismu, který je rovněž založen na napětí mezi ideálem a skutečností. Romantismus idealizuje, ďábel demaskuje. S poznáním limitů svých možností, i toho, že jiní lidé jsou opravdu jiní, že mají jiné možnosti; s přijetím faktu, že život v sobě obsahuje nejen radostné stránky; s naučením se žít s nenaplněnými tužbami, utrpením, i s bolestí, ztrácí zlo svou oporu.

Bulgakov tím, že připisuje Wolandovi bolest v koleně zároveň poukazuje na jeho stáří, na věčnou přítomnost zla na světě, na mrzoutství, které je průvodním jevem všech lidí trpících revmatismem, a které vždy doprovází zlo. Přes tuto drobnou indispozici jsou Wolandovy možnosti velkolepé. Jeho moc je nad-lidská, má moc nad žijícími lidmi, i těmi, kteří si svého času mysleli, že jsou nadlidmi. To se nejvíce projevuje na "Plese satana" pořádaného na počest novoluní.

*"Uvidíte zde osobnosti, které měly svého času obrovskou moc. Ale když uvážím, jak mikroskopicky nepatrné jsou jejich možnosti ve srovnání s tím, co si může dovolit můj pán, je mi do smíchu a zároveň do pláče." (s. 360)*

Woland sezval na Ples satana mnoho významných osobností dějin i zcela bezduchých vrahů. Markétka je vyzvána, aby dělala hostitelku na tomto plese. Její úloha spočívá v přivítání a oblíbení si všech přichozích. Nikomu nesmí dávat přednost. Defilé všech pozvaných bylo nekonečné.

*"Ani Gaius Caesar Caligula, ani Messalina ji už nezajímali, stejně jako nikdo z králů, hrabat, kavalírů, sebevrahů, traviček, oběšenců, svůdnic, žalářníků a falešných hráčů, katů, donašečů, zrádců, šilenců, špiclů, či prznitelů. ... Nohy jí podklesávaly a bála se, že se každou chvíli rozpláče. Největší utrpení jí způsobovalo pravé koleno, vystaveno políbkům hostí. ... Po třech hodinách Markétka vrhla dolů zoufalý pohled a radostně se zachvěla - proud hostí slábl" (s. 378)*

Lidé, kteří v historii něco znamenali jsou téměř všichni ztracenci pekla. Patřit mezi mocné tohoto světa, nebo snaha mnohých, aby něco z jejich odlesku ulpělo i na nich, téměř vždy znamená přiblížení se k peklu. Peklo prožíváme už nyní, protože jsme obklopeni a mnohdy i vedeni těmi, kteří budou prodlužovat frontu čekajících, aby mohli políbit Markétce koleno. Rozdíl je jen v tom, kdo je trestán. Dostat se do blízkosti mocných osobností, nebo být mocným není žádné štěstí, i když vždy záleží na tom, jak je moc použitá. Velmi často se stává, že moc vyúsťuje ve zlo, protože je jí porozuměno jako konečnému cíli, jako prostředku pro realizaci vlastních přání, vlastních vizí světa. Jen ten, kdo dokáže odolat pokušení vtiskovat prostřednictvím moci světu své subjektivně založené představy, kdo tedy používá moc nikoli k sebeprosazení, ale k prosazování představ o blahu obce, jaké má většina jejích členů, a kdo používá moc ke korekci zla, a je schopen od moci kdykoli odstoupit, aby si uchoval sebe, kdo neuznává tezi "účel světi prostředky", jen ten snad může moc používat. Slůvko snad je zde důležité, neboť ponechává pochybnost nad donucováním a manipulací vůbec. Geneze všech sociálních reforem či revolucí je stejná. Nejprve je nutné získat moc a pak je možné řídit obec tak, aby prosperovala. Bez toho, aby někdo získal moc, nemůže dosáhnout žádné změny. Jakmile však již moc je získaná, je nutné ji uplatnit nejen k prosazení změn v obci, ale i k udržení moci, neboť když by se moc neuplatňovala také ke svému udržení, snadno by byla ztracena a tím ohrožen i původní účel. Úsilí o udržení moci je jedním z jejích podstatných principů. Poměr mezi tím, kolik úsilí musí být věnováno k potlačení odpůrců a kolik k prosazení změn původního

stavu, je vždy relativní. Obecně lze říci, že čím silněji působí setrvačné tendence starých pořádků a čím více je opozičních sil, které obhajují staré, nebo přicházejí s odlišnými koncepcemi, tím více moci je nutno věnovat k ochraně a udržení moci. To znamená, že je zapotřebí věnovat se intrikám a sebevelebení, a na vlastní změny již mnoho sil nezbyvá. Změny v obci se uskutečňují v tomto případě velmi pomalu, až jsou zatlačovány do pozadí, jako věc druhořadého významu. Samotná moc se stává věcí o níž běží. Na ty dojde, bude-li dost času a bude-li dost prostředků. Může se však také stát, že původní účel - tj. změny v obci - jsou zcela pozapomenuty, nebo chybné. To však nelze připustit, neboť pak by vláda nad věcmi obce pozbyla legitimacy, a tak se musí vymyslet nepřítel, aby se zdůvodnilo, proč kýžený stav prosperity obce nenastává. To je jedna z nejhorších, ale také nejčastějších variant geneze moci.

Moc tak pohlcuje ty, kteří ji chtěli používat. Moc není ovládána, ale ovládá. Mnozí mocní jsou otroky moci. Místo

toho, aby moc byla prostředkem, stává se sebeúčelem  
přikazujícím, jaká činnost má být vykonávána, což zároveň  
poskytuje i omluvu, či vysvětlení, proč byly činěny takové  
a takové kroky. V těchto případech je tomu tak proto, že je  
zde opozice, která by se chtěla chopit moci, nebo výsledné  
rozhodnutí bývá charakterizováno jako nutný kompromis  
s opozicí. Vše je tedy korigováno moci samotnou, která se  
stála ohniskem úsilí.

Proto jen ten, kdo dokáže uchovat změny v obci jako  
svůj prvořadý úkol a případně je schopen vzdát se moci, jen  
ten, kdo pochopí moc jako službu obci, kdo postupuje tak, že  
respektuje zájem obce a nikoli jen své představy, které za  
zájem obce vydává, kdo se vzdá své individuality místo, aby  
ji za pomoci moci prosadil, jen ten se nemusí obávat, že  
bude hostem na Plese satana.

Ideálem však je projekt Ješuu, který Pilátovi říká:

*"- Mimo jiné jsem prohlásil, ... že každá moc je  
vlastně násilí na lidu a že přijde doba, kdy nebude  
zapotřebí státu ani císařů ani žádné jiné vlády. Člověk  
vstoupí do království pravdy a spravedlnosti, kde si budou  
všichni rovni.*

*- Dál!*

*- Dál už nebylo nic. ... Zničehonic vběhli dovnitř  
pochopové, svázali mě a odvedli do vězení."* (s. 157)

Moc se v tomto projektu jeví jako nepotřebná pro vládu,  
neboť není co prosazovat, není co měnit, když se ve  
společnosti prosadí pravda a spravedlnost. Všichni v tomto  
případě vědí, co je dobré a prospěšné a proto o to svobodně  
usilují. Pravda a spravedlnost mohou vládnout jen tehdy,  
vystoupí-li v lidech do popředí jejich dobré stránky,  
dospěje-li většina z nich k poznání, v čem spočívá obecné  
blaho a snaží-li se o jeho dosažení a nikoli jen  
o uspokojení svých individuálních tužeb. Takovýto projekt

vyžaduje, aby člověk nacházel své místo v celku  
společnosti, vzdával se individuality a sjednocoval se  
s tím, co je dobro a spravedlnost obecně.

*"- A teď mi vysvětli, proč říkáš každému dobrý člověče?*

*To tak nazýváš všechny bez rozdílu?*

*- Všecky ... Na světě nejsou zlí lidé. ...*

*- V tom spočívá tvé učení?*

*- Ano vladaři."* (s. 154)

Ješua je přesvědčen, že každý se může změnit k dobrému,  
jen je nutné odkrýt dobro v každém člověku, navést ho na  
správnou cestu. To je základ každého emendačního úsilí.  
které má podobu sociálního hnutí. Je to přesvědčení o dobru  
jako podstatě člověka a o rovnosti všech lidí. Dobro  
a rovnost, či pravda a spravedlnost musí dostat příležitost,  
aby se prosadily a moc by měla být užitá jen k tomu, aby  
usnadnila cestu pravdě a dobru.

Ješuaova pravda je nomadická. Pravda si ho vyhledala,  
zasedla si na něj a on ji pak jako pravdou posedlý hlásá.  
Nemůže říkat nic jiného, než co říká, pravda o světě musí se  
skrze něj prodrat na svět. Pravda nemá v mnohých případech  
jinou možnost, než že se sama, jako nomádi, vydá na pouť a  
vyhledá si někoho, komu se zjeví. Tito ješuuové, sókrati,  
malíři, hudebníci, vědci jsou pak už jen ústy pravdy. Neví  
odkud se v nich berou slova, která vyslovují. Najednou jsou  
zde a stačí je jen vyslovit. A tak Ješua hlásá království  
pravdy spravedlnosti a dobra, které sídlí v každém člověku.  
Je však dobro obecným principem, nebo můžeme o dobru  
a spravedlnosti hovořit jen vždy v souvislosti s konkrétní  
činností? A jak se může prosadit pravda a rovnost jako  
obecný princip, když i ve státě, který o sobě tvrdí ústy  
svých představitelů, že navazuje na tradici hesla "Rovnost,  
Volnost, Bratrství", který sám sebe nazývá státem sociálně  
spravedlivým, jsou poměry nerovné; když v takovém státě  
existují pro vyvolené zvláštní nemocnice, zvláštní věznice  
a také zvláštní obchody?

*"Občané, je tohle nějaká spravedlnost, ptám se? Tady ten ubožák má hlad, ... celý den spravuje vaříče, má hlad, ... kdepak vezme chudák dolary? Ubožák ochutnal na zkoušku mandarínku, která stojí všeho všudy tři kopějky. A tihle už hned hvízdají jako slavici. ... A tenhle se může cpát? ... Kdo to je? Odkud přijel a proč? ... Jen se na něj podívejte! Je celý jako ze žurnálu, žere samé lososy, až je jako bečka, kapsy má nacpané dolary ... a našinec?" (s. 449)*

Zdá se, že náprava společnosti je téměř nemožná, neboť vždy znovu a znovu se vynoří tendence k získání privilegií pro vybranou skupinku lidí. Také snaha vytvořit takovou hojnost, aby se z ní na každého dostalo, má svá omezení. A tak úsilí o osvobození, heslo, které vévodí téměř všem sociálním reformám a revolucím, se ve všech historických

pokusech nenaplnilo. Každé osvobozování od starého pořádku se změnilo vždy v redistribuci moci, a nikoli ve společnost, která by žila v pravdě a spravedlnosti. Jen jiní lidé, většinou za pomoci týchž nástrojů, udržují svou nadvládu nad ostatními. Svoboda je tak znovu a znovu chápána jako podíl na moci. Sociální revoluce v mnohém připomínají generační střídání stáží, kdy přijde nový hospodář a starého odsune na vejminek. Snad proto Pilát uvažuje o Ješuvovi jako o fanaticovi.

*"Uznej, že není na zemi zoufalejší město! ... Ale tyhle svátky! Mágové, kouzelníci, čarodějové a stáda poutníků! Fanaticí, samí fanaticí! Co jen si vyžádal jediný mesiáš, kterého začali náhle očekávat v letošním roce. Každou chvíli se můžeš stát svědkem odporného krveprolití." (s. 409)*

Fanaticí způsobují obrat v dějinách, jsou zdrojem změn, avšak o dějinném obratu, po němž by vznikla společnost, kdy nebude císařů a kde si budou všichni rovni, který hlásá Ješua, není Pilát přesvědčen, má své zkušenosti s rozličnými reformami a svou znalost lidí. Spíše je ochoten připustit, že Ješua umí uzdravovat a zbavovat bolesti, vždyť i jeho bolest hlavy zmizela, ale dějinnou změnu, která by ustanovila řád žití v pravdě, nepřipouští. Jeho vnitřní hlas mu při rozmluvě s Ješuu stále říká, proč se s ním bavím, proč ho poslouchám?

*"V tom prokurátorovi blesklo hlavou: Ó bohové! Proč se vyptávám u soudu na takové zbytečné věci. ... Rozum už mi vypovídá poslušnost." (s. 151)*

Vedle dějinných změn existují i obraty individuálního rozměru, které jsou v životě člověka stejně důležité. Když se někdo zamiluje, nebo dosáhne úspěchu, když někdo blízký zemře, onemocní, síla dopadu skutečnosti na člověka a intenzita prožitku je stejná, jako při dějinných zvratech. Rozdíl je jen v tom, že revoluce najednou zasáhne více lidí. Všichni, nebo téměř všichni jsou zaujatí stejným problémem, avšak z hlediska prožitku je podstata obratu stejná. Mistra potkaly dva osudové zásahy, které od základu změnilý jeho život. Výhra v loterii a láska. Mnohdy jako osudový zásah očekáváme něco negativního, co jako blesk změni náš život. Osud však nemusí přijít jen jako úraz, ale také jako štěstí. Loterie jsou pokoušením osudu. Pokoušíme osud, zda by nemohl být příznivým. V antice lidé chodili do věštíren jen se ptát, jaký bude jejich osud; později, a pro některé až dodnes, se kněží modlitbami přimlouvají o přízeň nadlidských sil; účast v loteriích je pak přímou výzvou osudu, soubojem s ním. Už se nedotazujeme, ani neprosíme, už vstupujeme do bezprostředního kontaktu s nadlidskými silami, vyzýváme je a bojujeme s nimi. Mistr v loterii vyhrál sto tisíc na los, který mu vnutili v muzeu a to mu umožnilo, aby...

*"nakoupil knihy, opustil pokoj v Mjasnické, .. a najal si u soukromníka dva pokoje v suterénu malého domku se zahradou, v uličce poblíž Arbatu. Přerušil zaměstnání v muzeu a začal psát román o Pilátovi Pontském." (s. 253)*

Takovýto obrat v životě ještě nelze pokládat za osudový, i když jej ve svých důsledcích přivedl do blázince. Výhra v loterii je sice soubodem s osudem, ale to, jak Mistr s výhrou naložil, bylo jen uvolněním něčeho, co v něm již delší dobu dřímalo, bylo uskutečněním niterných myšlenek a vnitřní životní orientace. Výhra tomu jen napomohla. Mistr se s románem natrápil. Byl to jeho jediný, tzv. životní román. Předtím sice udělal několik překladů, ale román napsal jediný.

Kolik může člověk napsat románů za život? Kolik vskutku originálních myšlenek může sdělit? Jednu? Dvě? Zdá se, že dvě je mnoho. To, proč mnohdy píšeme více, než jeden román, nebo jednu studii není tím, že bychom měli tolik co světu říci, ale proto, aby se myšlenka v obměně, či propracovaněji dostala k lidem, aby byla soustavněji a uceleněji zdůvodněná a zachytila větší celek skutečnosti. Stále se snažíme říci přesněji svůj názor na svět různým způsobem svého života i tvorby. Stále se snažíme dát odpověď na otázku co jsme a proč jsme zde. Témata románů mohou být různá, ale názor je to jen jeden. Ten, který máme v sobě a který postupně artikuluje. Jsou sice tvůrci, kteří za život prožijí několik etap, několik zvrátů, a tedy i několik vizí světa. Zjistí-li někdo, že se zmýlil, neměl by setrvávat na názorech, které sám překonal. Mistr napsal jen jeden román a dostal se do křížové palby kritiky a cenzury. Ptali se ho:

*"kdo prý mi nakukal, abych si zvolil tak podivné téma?" (s. 257)*

A pak mu Alois Mogaryč: ...

*"přesvědčivě vysvětlil, proč můj román nemohli otisknout. Rovnou řekl: ta a ta kapitola nemůže vyjít, tu by nepustili..." (s. 259)*

Kritika, i když je drtivá, je-li dělána odborně, je oprávněná. Přináší jiný názorový pohled, který může sice být pro autora neakceptovatelný, ale cílem kterého je vždy pozvednutí díla, nebo umožnění srovnání díla s obecně uznávanými hodnotami. Pokud dílo překračuje rovinu dosažených a obecně uznávaných hodnot, jistě se střetne s odmítavým postojem kritiky. Nese však v sobě naději na posunutí limitů dosud uznávaného tím, že se samo stane východiskovým bodem budoucích srovnávání. Geniální dílo překračující historický stav oboru je lhostejné k okolí i ke svému autorovi. Žije svůj život, jehož budoucnost spočívá v jeho interpretacích. Mnohokrát se stalo, že dílo bylo patřičně oceněno, až po smrti autora, nebo po několika staletích, a že se k němu budoucnost vrací jako ke svému základu. V případě, kdy dílo předběhne svou dobu, jde o odhalení idejí, které byly univerzálně platnými, avšak

aktuálními se stávají až s ohledem na změny podmínek, v nichž jsou interpretovány. Nezávislost života geniálního díla pak spočívá v tom, že univerzalita díla v sobě skrývá iniciaci dalších interpretací, z nichž některé mohou být i proti původnímu záměru autora zvýrazněny a dílo se pak stává symbolem. Je tedy interpretováno jen v kontextu určitých souvislostí a jině, které mohly být v ohnisku autorova zájmu, jsou označovány jen jako kolorit doby. Cenzura, zejména redaktorská cenzura, je plačtivým momentem tvorby, neboť mnohdy nedovoluje dílu spatřit světlo světa. Je sice obtížné nalézt hranice nakladatelské prosperity, či případně politické a morální únosnosti díla, se zřetelem na a ustanovení budoucích trendů v dané oblasti, avšak jednorozměrnost při posuzování díla bývá častou překážkou jeho zveřejnění. To pak způsobuje, že z nesporně tvůrčí práce, kterou nakladatelská činnost bezpochyby je, se stává manipulátorská aktivita. Nakladatelé v mnohých případech jednostranně sledují prodejní úspěšnost a sráží

autory na úroveň, která bude mít masový odbyt, místo toho, aby se čtenáři pozvedávali na úroveň autorů. Jediným receptem, který by snad mohl neutralizovat subjektivnost redaktorského cenzurního rozhodování, je pluralita posudků a jejich respektování, a ne objednávání posudků od recenzentů jednostranně a shodně zaměřených. Druhým zásahem, který potkal Mistra, a který již lze nazvat osudovým, byla láska.

*"Láska nás přepadla jako zákeřník v odlehlé uličce a zasáhla nás oba jako blesk. Ona později tvrdila, že to tak nebylo, že jsme se měli rádi už dávno, ještě než jsme se znali. ... Přiznávám, láska nás zasáhla jako blesk. Věděl jsem to hned téhož dne, asi za hodinu. ..."* (s. 255)

Láska je osudový fenomén, mění svět, nebo alespoň pohled na něj. Je stejného druhu jako dějinné zvraty, možná však rozhodnějším způsobem proniká do prožitkové oblasti každého člověka. Je vždy životní revolucí, křižovatkou v životní cestě. Má sice individuální rozměr, avšak její důsledky zasahují celou strukturu osobností. Láska je předznamenána nenaplněností vlastního života projevující se touhou. Touha je vždy vyjádřením představ a v tomto smyslu i sebevyjádřením. Je hledáním někoho, v němž by se představy naplnily. Ten, kdo touží, zároveň má možnost skrze toho druhého identifikovat sebe, neboť v druhém teprve pozná to, po čem touží, jaký vlastně on sám je. V lásce jde vždy o touhu dvou lidí. Právě tak, jako my toužíme po někom, i onen druhý má své představy a také on hledá někoho, v němž by se představy naplnily. Jde tedy o protipohyb, který ve fázi střetu, vzájemného nalezení se, je splnutím. Mistr a Markétka ...

*"dospěli k závěru, že je svedl dohromady osud a že jsou jeden pro druhého stvoření"* (s. 256)

Osud je silou meznámého původu, stejně jako Woland. Lidé obvykle věří v osudové změny, jsou přesvědčeni, že něco jako osud existuje, avšak setkání s Wolandem, ďáblem, se jim zdá absurdní, i když se jedná o síly stejného řádu. Má-li být postoj člověka konsistentní, pak je nutné připustit buď obojí, nebo nic.

*"- Žádný ďábel neexistuje!  
- Ale na rozloučenou, věřte alespoň, že ďábel existuje."* (s. 168)

Existence něčeho, o čem nemáme každodenní zkušenost potřebuje nějaké vysvětlení a jako vysvětlení jsme ochotni přijmout jen to, co jsme již zakusili, nebo co je obecně přijímáno, tedy logickou souvislost, s níž operuje naše mysl. A tak jako nejčastější způsob vysvětlení takových neobvyklostí jakou je ďábel, je přijímána hypnóza nebo halucinace.

*"Poslyšte doktore, máme tu případ jakési davové hypnózy."* (s. 303)  
*"Vidíte přátelé, právě jsme byli svědky takzvané davové hypnózy. Přísně vědecký pokus, který nejlíp ze všeho dokazuje, že v magii neexistují žádná kouzla."* (s. 239)

Davovou hypnózu jako způsob vysvětlení neobvyklých jevů jsme schopni akceptovat, i když o její podstatě nic nevíme, a nevíme ani, proč je něco takového možné. Nechce se nám však připustit, že neobvyklé jevy by mohly mít v pozadí síly ďábla, které jsou mimo-přírodní.

*"Nejspíše se setkal s někým, kdo podráždil jeho obrazotvornost. Možná také, že jde o halucinaci."* (s. 194)

Hypnóza, halucinace samy o sobě jsou neobvyklostmi. Jsou jistě zvláštními stavy mysli, kdy nemožné se stává reálným, i když jen v rovině zdání. Ale prolnou se nebo překryjí se v nich jenom různé roviny našeho uvědomění, nebo různé světy? Co vše je imaginativní a co reálné je obtížné říci. Např. sen může být reálnější, než realita sama. Ve snu nás může napadnout jak něco zkonstruovat, zkombinovat; něco, co ani v přírodě neexistuje, třeba umělecké dílo, plastické hmoty, mikročipy. Nebo problém tak zvaných druhotných kvalit. Ve skutečnosti jsou jen elektromagnetické, mikromechanické, chemické a jiné vlastnosti, které my vnímáme jako červeň, horkost, nebo sladkost, atd. Červeň, horkost, nebo sladkost, atd. jsou mentálními stavy nebo procesy. Protože se však na těchto vlastnostech všichni (nebo téměř všichni) shodneme, považujeme je za reálné a přitom jsou vázány na určité stavy mysli obdobně jako mnohé imaginace. Pokud všichni lidé mají stejnou imaginaci v tom, jaký svět je, pak to pokládají za realitu a odchylky hodnotí jako hypnotické, nebo halucinační jevy. Jak však máme vědět, jaký svět skutečně je, co je reálné a co

imaginativní. Jak nám mají jino-světy dát o sobě ještě jinak vědět, když ani ďábla nechceme vidět? Bulgakov tím, že do děje zapojuje Wolanda, obnažuje především ryze život. Není to život zabalený v igelitových sáčkích, sterilizovaný, bez chuti a zápachu. Jde zde o viditelné rysy zápasu na život a na smrt, který člověk odvěků svádí s přírodou. Zápasu, v němž je člověk od počátku slabším, ale který vytrvale bojuje, neboť nemůže být jinak, než tak, že se zabydluje v neznámu. Zápasu, který je lidským údělem. Úspěšnost zápasu je jen jen zdánlivá, neboť jeho podstatou je neustálost a v tom je již obsažena nutnost budoucích kroků. Ty však jsou vždy rizikem, které člověka provází dějinami. Příroda je zprvu proti-stojící překážkou. Silou, kterou je nutné překonat, nebo ovládnout, má-li člověk žít. Přírodu si však nelze podrobit, ale jen uzpůsobit, usměrnit. I ty nejméně přírodní průniky přírodou končí poznáním lidského omezení a odhalením drtivých sil, před nimiž je zapotřebí mít se na pozoru. Takovou silou, která o sobě občas dá vědět je i Woland. Ten symbolizuje neočekávané reakce, se kterými se člověk stále setkává a které sám rozpoutal. Tak Woland může mít podobu termonukleární reakce, nebo chyby ve spirále DNA. Zdá se, jakoby šlo o čím dál tím složitější úkol, který před člověkem stojí. Vypořádat se se svým omezením a pokračovat dál, připravit se na příští setkání s Wolandem a jeho nevypočitatelností. Woland má schopnost pohybovat se v jiném prostoru, než jak jsme na něj zvyklí. Je v tomto světě stále potenciálně přítomný a objevuje se nečekaně na různých místech, proto se zdá, že je turistou.

*"Občané! Jakým právem obtěžujete turistu?" (s. 172)*

Wolandovo cestování není spoutáno ani časem, ani prostorem. To z něho činí nepravděpodobnou bytost, neboť prostor a čas jsou základními pilíři i limity naší zkušenosti a proto vše, co se jim vymyká, pocítujeme jako nemožné. Woland může nejen být najednou na různých místech, ale může i měnit prostor.

*"- Nejvíce ze všeho mě překvapuje, jak se tohle všechno vtěsná do obyčejného činžáku.  
- To je detail prosím. Pro ty, kdo vědí o existenci čtvrté dimenze, není nic lehčího, než rozšířit kteroukoli místnost do žádoucích rozměrů." (s. 358 - 359)*

Jakmile nám někdo vysvětlí změnu prostoru např. pomocí termínu "čtvrtá dimenze", najednou je to pro nás přijatelné, i když vůbec nevíme a nemáme žádnou představu, o co vlastně jde. Proč termínu "čtvrtá dimenze" důvěřujeme a jinému, "ďábel", nikoli. Je to tím, že "čtvrtá dimenze" je vědeckým pojmem a "ďábel" náboženským? Má věda takový kredit a proč?

Je tomu tak zřejmě proto, že vědecké termíny, jakkoli jsou nesrozumitelné a nepředstavitelné, vychází z přírody

a nikoli z něčeho ne-přirozeného, jsou lidské. Vědu dělají lidé, sice ti, kteří jsou myšlenkově nejschopnější, avšak stále lidé, kteří nachází v sobě dostatek schopností pro vysvětlení světa. Věda čerpá svůj kredit s vysokého morálního statutu metodologie. Vědci mohou a často jsou morálně pokleslí. Vydávají za vědecký objev své ambice a přání, mnohé objevy a teorie postrádají lidský rozměr, avšak vědecké společenství vždy vše uveřejněné nesmírně kriticky a otevřeně přehodnocuje. Do života tak vchází jen prověřené pravdy. Skepse a kritické myšlení jsou nejsilnější obranou vědy proti unáhlenosti a avanturismu vědců. To, co vypadá jako konzervatismus vědců je jejich morální předností, pro kterou lidé respektují vědecké termíny.

*"Moudří lidé jsou na světě proto, aby luštili zamotané věci" (s. 306)*

A nejenom to, rozum má ještě další možnosti, může konstruovat neobvyklosti a uvádět je do života. Takové zázraky jako televize, počítačové sítě, genetické inženýrství, a mnohé další jevy, to vše je dnes realitou, i když to je pro mnohé stejně nepochopitelné jako "čtvrtá dimenze". Snad něco takového opravdu existuje a snad se někdy vědě podaří využít i čtvrtou dimenzi a tím se údiv Markětky nad tím, co se stalo s bytem č. 50 v Sadové ulici 302b, stane nadbytečným. Jaká bude pátá, šestá ... dimenze, které se před námi otevrou?

Pohyb v prostoru létáním je možný nejen pro Wolanda, ale i pro Markětku a její služebnou Natašu, jen je zapotřebí použít zázračnou mast a zvyknout si na rychlost letu. Při létání, při odpoutání se od pozemských sil, při překročení do zcela odlišné prostorové dimenze, se Markětky i Nataša cítí naprosto svobodné. Nejsou omezeny pozemskými starostmi a možnostmi.

*"...ačkoli je teď naprosto svobodná a neviditelná, musí krotit své choutky. ... Drahoušku Markěto Nikolajevno. ... Přiznávám, vzala jsem ten krém! Člověk chce taky žít a létat! Odpust'te, velitelko moje, ale já se nevrátím ani zanic!" (s. 350)*

Let je symbolem osvobozením od pozemských zkušeností, v němž nás prostor a čas drtí, svírají nás do rozměru fyzikálních těles. Je to zkušenost jiného světa. To jen ve snech někdy létáme, nebo se pohybujeme s lehkostí a jsme najednou v jiné době a na různých místech. Woland se může pohybovat také v čase. Má schopnost být při věcech dávno minulých i těch, které teprve nastanou. Není k přítomnosti připoután zaseklým kotevním lanem aktuálního myšlení, jako ostatní smrtelníci. Pohyb v čase umožnil Wolandovi předpovědět smrt Berlioze i dalších velmi konkrétně proto, že byl současně na lavičce u Patriarchových rybníků a zároveň i v časovém posunu u stanice tramvaje, která odřízne Berlioze hlavu. Stejně tak byl Woland i při

rozhovoru Piláta s Ješouou.

*"To je tak, ... víte já se toho všeho osobně zúčastnil." (s. 167)*

To není otázka dlouhověkosti, nebo paměti, ale otázka pohybu v čase, co nedokážeme pochopit a z čeho plyne Wolandova vševědounost. Pravda je na opačné straně skutečnosti, než je ta naše. Překročit hranici ze světa jevů do světa pravdy, není samozřejmostí. Vyžaduje to nalézt průniky, jimiž se lze protáhnout na druhou stranu, nebo alespoň se soustředit na to, jak pravda navenek prosakuje a dává o sobě vědět.

Výrazem naší odvěké touhy po transcendenci je snaha překročit hranici ze světa jevů, do světa podstat. Nejlépe to snad zobrazil Goethe ve svém Faustovi. Faust se upisuje Mefistotelovi, aby mu umožnil překonat těžce překročitelnou hranici. Faust je vědec, racionalista a přece jeho rozum nedostačuje k řešení úkolů, které si předsevzal a tak se snaží přivolat síly, které nejsou z tohoto světa a které by mu umožnily překročit omezenost lidskosti. Mefistoteles i Woland tuto schopnost mají, jsou identičtí, i když Woland nevyžaduje úpisy podepsané vlastní krví. Mnozí alchymisté se zcela oddali hledání kamene mudrců, který by jim umožnil transmutaci prvků. Také oni svému hledačství upsalí život, stejně jako moderní vědci trávící svůj život v podzemních bunkrech urychlovačů, v zabedněných knihovnách, nebo před obrazovkami počítačů, které ničí oči. Věda je pokornou službou evolučnímu trendu i pýchou projevů vlastních schopností. V tomto schizmatu se pohybuje každý, kdo se upsal vědě. Vědec se ztrácí za problémem, který zkoumá. Snaží se proniknout do části skutečnosti, neboť tím, že pozná a pochopí, rozšíří říši lidskosti, přinese další možnosti, v nichž se lidé budou moci realizovat. Vědec se takto cele oddává poznávané věci a podrobuje se jí. Nezná dny ani noci, nezná bujaré radovánky vévodící běžnému životu dneška. Pokorně odevzdává svou individualitu problémům, kterým se upsal. Vědec, který se dostal až na hranici známého, je osamělý. Už jen rozpoznat, že někdo došel až tam, kam se lidstvo dostalo ve svých znalostech, není snadné. Vyžaduje to konfrontaci s poznatky rozesetými v knihovnách i laboratořích, konfrontaci s vědci pracujícími na stejném problému. Až po tuto hranici je možné poznatky získávat, nebo se jejich kombinacemi propracovat k absolutnímu horizontu, kde je každý sám a kde je zaskočen osamělostí signalizující ztrátu orientace postupu. Není se u koho inspirovat, o koho opřít. Jsme-li na absolutním horizontu, musíme už vše další budovat ze sebe, sami si vytvořit další horizont, k němuž budeme postupovat. Zároveň však jde i o pyšný postoj, neboť v jeho základu stojí troufalost, která je průvodním jevem všech pionýrů. Vědec věří, že je obdařen specifickou rozumovou schopností, umožňující právě jemu posunout hranice lidství, proniknout neproniknutelnou zdí, poznat nepoznatelné.

Hranice, kterou musíme překračovat při poznávání, má kritický bod především v naší zkušenosti a teoretické omezenosti. Naše zkušenost nám mnohdy neumožňuje povšimnout si věcí, které by mohly být vodítkem na cestě za pravdou. Anomálie považujeme spíše za omyly, či chyby při poznání, než za průvlaky, jimiž se pravda dere na povrch. Teprve soustředíme-li se na ně, překročíme-li paradigma, zjistíme, že pravda dosud přijímaná a dokázaná platí stejně, jako pravdy jiné.

To není konstatování relativismu, ale obrat, který přináší doba a stav poznání. Pravda, jak se ukazuje, nemá konečnou oporu, je mnohem více procesem, než definitivou. Pojetí pravdy spočívající v aproximaci konečnému poznání je nahrazováno vůlí žít v pluralitě názorů. Pravda není posvěcovaná nadčasovostí, nebo nadlidským subjektem, ale je spíše zakořeněna v dobře zdůvodněných přesvědčeních prošlých kritickým přehodnocením. Pravd je najednou více a jde o to, aby se dobře navzájem snášely.

*"Těší mě, že vám mohu oznámit v přítomnosti svých hostí, kteří sami jsou důkazem zcela odlišné teorie, že vaše teorie je skutečně solidní a prozíravá. Ostatně, všechny teorie platí stejně a jedna z nich dokonce hlásá, že každému se dostane podle jeho víry." (s. 381)*

Někdy však i objekt sám může být "zauzlený" tak, že nedovoluje ukázat svou druhou stranu, i když si myslíme, že jsme již na druhé straně, stále se točíme dokola. Objekt je pak jako Mobiův proužek, kde rub a líc neplatí, je mnohdy hlavolamem, jehož prostupnost je obtížná. Vědcům, průzkumníkům pak nezbývá, než se vydat do labyrintu, jímž nás objekt vede a čekat na pravdu, nebo Ariadninu nit, která

nám k ní ukáže cestu.

Možná, že čas je takovýmto zauzlením, v němž se pohybujeme lineárně a z něhož neznáme jiné možnosti průniků do jiných světů. Woland umí hlavolamy rozřešit, neboť se nepohybuje jen na jedné straně světa, jako my. Pro něj neexistuje rub a líc, jev a podstata. Woland je eidetický, proto mu pohyb v čase nedělá sebemenší problémy. To lidé nemohou. Jen imaginace, sen, nebo smrt jím umožňuje pohyb v čase. Smrt proto, že je osvobozením z pozemských pout.

*"Jak můžete tvrdit, že je mrtvý? Copak myslíte, že žije jenom ten, kdo sedí ve sklepech v košili a nemocničních podvlikačkách? To je směšné!"* (s. 469)

Jen v imaginaci, ve snech, nebo v okamžiku smrti mohou lidé vzlétnout k jiným světům a dovídat se, co v nich je. Imaginace, sen, nebo smrt nejsou nepříjemné stavy, jsou jen jiné. My máme sice povědomost jen o denním snění, nebo snech, z nichž se vždy vracíme k omezující zkušenosti bdělého uvědomování, ale to jsou poloprodukty, v nichž se přechod v jinobyetí uskutečňuje jen z poloviny. Imaginace a sen jsou pokračováním uvědomění, jen pravidla logického

uspořádání, s nimiž mysl pracuje, zde chybí. Zbavení se logiky řádu jevů a ponoření se do proto-forem jevů a idejí umožňuje přeorganizování endoceptů nezávisle na jejich časové i hodnotové hierarchii, kterými jsou vždy označovány. Uvědomění nic takového nedokáže, neboť je rigidní, ale imaginace a sny se mohou odtrhnout od řádu souvislostí. Odpoutání a přechod do jinobyetí myslí však není dokonalé. Stále je zde přítomný objektivizující pohyb myšlení, který se snaží vše seřadit a uvést do souvislostí, i když nahodilých a chaotických.

To až smrt je definitivním přechodem. Je to propad do nicoty, překročení řeky Léthe, kde je vše ve své původnosti a proto v pravdě. Není zde žádný pohyb myšlení a proto vše trvá. Nicota není nediferencovaná, jen zde není myšlení, které diferenciaci může uskutečňovat, a proto je neprosvěcená. Je to jiný rozměr jsoucna, v němž není uvědomění, ale jen trvání a klid.

*"Vidiš támhle svůj věčný dům, který ti přiřkli za odměnu? ... Víš, že večer k tobě přijdou ti, které máš rád, s kým si rozumíš a kdo tě uklidní. ... Budeš usínat ve své usmolené oblíbené čepičce, s úsměvem na rtech. ... A mě už nesmíš odehnat. Budu střežit tvůj spánek."* (s. 478 - 479)

V nicotě je vše mimo čas, v esenciálním stavu a tedy i neproměnlivosti. Nicota má virtuální charakter. Jsoucno je z ní vystřelováno a nabývá tím rozměr bytí, který jsme si schopni uvědomit. Nicota je nabitá jsoucnem, obsahuje najednou všechny jeho formy. V nicotě je vše pohromadě, a proto lze snadno spatřit Piláta jak:

*"- Skoro dva tisíce let už sedí na stejném místě a spí; ale při úplňku trpí nespavostí. ...*

*- Co si to povídá? ...*

*- Tvrdí stále jedno a totéž. Prohlašuje, že při úplňku nemá klid a že jeho postavení je nezáviděníhodné."* (s. 476 - 477)

Posmrtnost je konečným stavem, k němuž dospějeme a v němž již setrváváme. Životní epizody jsou zapomenuty a jen podstatné rysy osobnosti přetrvávají buď jako vzpomínka ve vědomí živých, nebo jako proto-forma v řiši nicoty, obsahující všechny možnosti odžitého života. Pro Wolanda nikujícího živé, není přechod do světa nicoty nijak obtížný. Hranici dělící uvědomění od trvání může kdykoli překročit. Splnil přání, které mu tlumočil Matouš - Levi.

*"- žádá tě, abys vzal Mistra s sebou a dopřál mu odpočinku. ... Nezaslouží si, aby byl na světě, zaslouží si klid, odpočinek, ... dále žádá, abyste vzali s sebou tu, která ho miluje a tolik pro něj vytrpěla." (s. 461)*

Woland pomocí falerského vína, stejného jaké pil Pilát

Pontský a spřežení vraníků umožní Mistrovi a Markétce přechod k věčnosti. Ti pak mohou spolu setrvat mimo čas v prožitku vrcholného stavu naplněné lásky. Pro proměny času nám věda dosud nenabídla vhodný termín, jakým je pro prostorové změny "čtvrtá dimenze" a tak Wolandovy průniky časem nejsme schopni přijmout. Setkání s věcmi překračující naší zkušenost a lidmi, kteří nám přinášejí neobvyklé myšlenky, může někdy vyvolat nenormální reakci. Můžeme mít dojem, že jde o výmysl, blouznění, nebo patologické stavy. Jaká by měla být reakce na telefonát:

*"Milice? Je to milice? Soudruhu dozorčí, zařídte okamžitě, aby bylo vysláno pět motocyklů s kulomety, které by zadržely zahraničního konsultanta! ... U telefonu básník Bezprizorný a volám z blázince." (s. 192)*

A jak mohl reagovat Napoleon na sdělení člověka, který mu přišel oznámit, že vynalezl plavidlo, které mu umožní porazit Angličany? Jak mohl reagovat Pilát Pontský na Ješuoovo tvrzení?

*"Prohlašoval jsem vladaři, že padne chrám staré víry a povstane chrám pravdy. Užil jsem toho příměru, aby mi porozuměli." (s. 151)*

Mohl Pilát, prokurátor a správce Judeje reagovat jinak, než že odpovídal:

*"Jakým právem ty, poslední tulák, popouzíš lid ke vzpouře tím, že jím vykládáš o pravdě, o které nemáš ani ponětí?" (s. 151)*

Bezprizorný, Napoleon ani Pilát nepřekročili omezující zkušenost. Nebyli schopni přijmout vysvětlení, které se nabízelo, totiž že se zde neobvyklostí projevuje jino-světскost. Myšlení nám dovoluje přijmout jen určité explanace jevů a tak jevy, pro něž vysvětlení chybí, nevidíme, nebo je považujeme za kouzla, halucinace, atd. Tak je tomu např. s jevy, kterými se zabývá parapsychologie. Proutkařství, ohýbání kovových předmětů pod vlivem psychického působení Uri Gellera, léčitelské působení ovlivňováním aury, experimenty z oblasti psychokineze, a další jevy přijímáme s rozpaky a snažíme se spíše nalézt způsob, jak to vlastně dělají, způsob vysvětlení jevů odpovídající naší zkušenosti. Přitom kolem nás je plno jevů, které neumíme dostatečně vysvětlit a nepodivujeme se jim. Např. papír, na němž jsou tato slova napsaná. Jak to, že vůbec drží pohromadě, když životnost jednotlivých subatomárních částic, z nichž se skládají atomy uhlíku, tvořící základ buničiny, se počítá na milisekundy a jejich vynořování se z virtuální hladiny vakua nemá kauzální, ale jen pravděpodobnostní pravidelnost? Obdobně je tomu s gravitací. Dodnes nevíme, čím je způsobována, protože dodnes nebyly objeveny žádné gravitony.

Naše zkušenost nás v tomto případě nenutí, abychom pátrali po důkladném vysvětlení tohoto jevu. Nejsme v situaci Rímského, pracovníka Varieté, který:

*"Ocitl se v nezáviděníhodné situaci, která vyžadovala, aby hned tady, na místě, našel obvyklé, logické vysvětlení neobvyklých jevů." (s. 226)*

V takovéto situaci lidé mnohdy zpanikaří. Avšak mnohdy až mezí situace dokáže přinutit mysl, aby projevila vše, čeho je schopná. Poznání drímající v hlubinách mysli je náhle probuzeno tlakem události. Vše se neměřitelnou rychlostí uspořádá a napovrch, do roviny uvědomění intuitivně vypluje vysvětlení. To neznamená, že mysl předem obsahuje již hotová vysvětlení všech jevů, která musí být jen ozvláštněny situacemi, abychom je reflektovali. Jistě jsou v hlubinách mysli uchovány mnohé fragmenty poznatků. Jejich dosah se však mnohdy týká jednotlivosti. Teprve situací motivované rozsáhlé aktivované neuronové sítě jsou schopné integrovat shodnými rysy fragmenty do celku a tím podat nutné vysvětlení. Na druhé straně jsou v mysli uchovány ucelené komplexy poznatků, zahrnující rozsáhlé světy, takže mají podobu názoru, nebo víry. Avšak pro mnohé neobvyklosti nemáme v mysli žádný protipól, nic, co by jim odpovídalo. Mysl je v tomto ohledu bezradná a rozpačitá, nemá se o co opřít a tak myšlení hledajíc vysvětlení nejprve propatrává celý obsah mysli, aby později neobvyklé jevy buď odsunulo jako latentní do periferie mysli, nebo spleťlo stejně neobvyklé a překvapující vysvětlení. Básník Bezprizorný se se svým problémem vyrovnal.

*"Vypil sklenici horkého mléka, znova ulehl a bylo mu divné, jak se změnil chod jeho myšlenek. ... Proč mě vlastně tolik rozrušilo, že Berlioz spadl pod tramvaj? rozumoval. Konec konců, vem ho čert! Jsem snad jeho strýček? ... Vysvětlete mi, proč jsem si tolik zasedl na toho záhadného konzultanta, mága, profesora? ... Konzultant je podivná a tajemná existence, to je na beton. Ale to je na tom právě nejzajímavější!" (s. 233)*

Vnitřní myšlenkový tok navedl Bezprizorného na jiné hodnocení událostí, s nimiž se setkal. Pod jejich vlivem, jakož i pod vlivem rozhovoru s Mistrem se rozhodl, že už nebude psát špatné básně. Stál se z něho pracovník historického a filosofického ústavu, který:

*"Víš, například, že se v mládí stal obětí zločineckých hypnotizérů a pak se úspěšně léčil!" (s. 488)*

Napoleon byl poražen v bitvě u Waterloo právě Angličany. A Pilát se stále chtěl přesvědčit, že jeho reakce na setkání s neobvyklými schopnostmi Ješuy byla správná a tak si zavolal velitele tajné služby a vyptával se ho na to, jak proběhla poprava, zda se něco neočekávaného nestalo.

*"- Blážen. ... umírat slunečním žářem! Proč se zříkat toho, co poskytuje zákon? Jakými slovy odmítl?  
- Prohlásil, že s díky odmítá (otupující nápoj) a že nikoho neobviňuje. ... Prohlásil pouze, že za jednu z hlavních lidských chyb pokládá zbabělost. ... Vůbec choval se podivinsky, jako ostatně vždy.  
- V čem jeho podivinství spočívalo?  
- Neustále se pokoušel pohlédnout hned jednomu, hned druhému z okolostojících do očí a přitom se rozpačitě usmíval." (s. 410)*

Ukřižování, jako způsob, vyrovnání se s neobvyklostmi, není řešením. Jestliže se objeví věci dějinného významu, ať již v podobě idejí, přírodních úkazů, nebo vědeckých objevů, je to vždy náповěda o tom, co je pravda a jaká bude budoucnost. Je nutné, aby se vždy vyskytli lidé citliví na abnormality, neboť ti mohou před-připravit skutečnost tak, aby pravda budoucnosti mohla do ní rozhodně vstoupit. Přitom samotný způsob reakce na neobvyklost - ukřižování - symbolizuje hloubku nepochopení neobvyklosti a brutalitu lidskosti. Pilát se snaží nepřipustit nic jiného, než na co je zvyklý. Ukřižování byl před 2000 léty běžný způsob popravy. Odsouzení byli veřejně vystaveni po dlouhou dobu proto, aby pohled na ně odradil ostatní od podobných skutků. Zároveň to byl projev absolutní moci, která se může vyrovnat

s jakýmkoli odporem.

Je sporné, zda byl Ježíš na kříž přibit nebo přivázán. Častějším způsobem bylo přivázání a to takové, kdy paže jsou ovinuty přes břevno kříže. Jen dva důvody snad mohly být, pro které by Pilát nechal Ježíše na kříž přibit. Prvním byl ten, že chtěl nějak naznačit jeho vyjimečnost a tím oslabit moc Kaifášovu. To je však velmi nepravděpodobné, neboť Kaifáš a celá starozákonní židovská náboženská obec s Římany úzce spolupracovala a z této strany se Pilát, jako představitel římské moci nemusel ničeho obávat. Ješua přinášel s sebou nejistotu v podobě nových idejí, které byly v rozporu jak se starozákonní vírou, tak i s římským pojetím správy nad Judei. Proto je spíše na místě se domnívat, že Ježíš byl stejně jako další dva odsouzení přivázán na kříž, spíše než přibit, aby mu ani způsob popravu nedodával žádného výsadního významu a neupozorňoval na něj. Druhým důvodem pro odlišný způsob popravu by mohla být síla Ježíšovy osobnosti, která předznamenávala budoucí změny. Čas od času se v dějinách vyskytují vyjimečné osobnosti přitahující pozornost a působící na mnoho lidí. Tyto fascinující osobnosti většinou zosobňují touhu lidstva po dějinném obratu, po lepší budoucnosti. Ideje, které hlásají musí vždy vyjadřovat obecné mínění a touhu po změně. Východiška, které navrhuji, pak jsou již více jejich individuální sebeprojekcí. Velmi často to jsou vize utopické. Utopie jsou přitažlivé a snad i potřebné, neboť ztráta utopie je i ztrátou perspektivy. Přemíra realismu přidržuje vývoj v přízemních polohách a nedovoluje

prohlédnout možné směry vývoje. Utopie naopak nedovoluje zvážit skutečné možnosti a proto vyústuje ve zklamání. Přesto utopie dávají ideovou náplň současnosti a integrují společnost svým zaměřením na budoucnost. Snad byl Ježíš osobností uvědomující si nutnost změny a poskytující perspektivu vývoje a snad tím mohl tak silně zapůsobit na správce Judeje, že byl na kříž přibit. Vladimír Liška popisuje popravu ukřižováním takto:

*"Před přibitím na kříž dostal odsouzený napít hořkého nápoje. Bylo to víno s marhou, mající mírné analgetické účinky. Hřeby byly vedeny mezi kostí předloketní a zápěstními kůstkami. Jedině tak bylo možné, aby se odsouzenec na kříži udržel. V tomto směru je zpodobňování krucifixů s přibitými Ježíšovými dlaněmi nepřesné, neboť experimentálně bylo prokázáno, že by se tělo na kříži neudrželo. K urychlení smrti byly ukřižovaným někdy zlámány oba bérce pod kolena, nebo byl mečem či kopím proboden hrudník z pravé strany tak, aby bylo zasaženo srdce. Ukřižování nevyvolávalo téměř žádné krvácení. Hřeby v zápěstí silně dráždily okostici. To vyvolávalo záchvatovitou bolest v celé končetině a v důsledku toho i křeče v dlaních. Šok se prohluboval i neustálým třením zad o drsné dřevo. Zvláště postižená byla fáze výdechů, brzy se dostavily křeče a tetanické stahování dýchacích svalů. Je jisté možné, že udušení mohlo být i vlastní příčinou smrti, stejně jako šok a srdeční selhání. Zlomení kosti mělo za následek zpravidla tukovou embolii."*

Při přivázání na kříž, kdy jsou paže ovinuty přes břevno kříže, dýchací obtíže nastávají po delší době, neboť hlavní tíhu těla nesou paže, takže hrudní svaly mají možnost déle pracovat. A tak smrtícím faktorem zde může být i dehydratace spalujícím horkem.

*"Ano, jiný bůh by nedopustil, aby člověk jako Ješua byl spalován sluncem na kříži."* (s. 289)

Ukřižování nesmete ze světa neobvyklé ideje. Ideje žijí, jsou-li jednou vysloveny, svým vlastním, nezávislým a často i podivným životem. Jsou pozměňovány, přizpůsobovány, vyvíjejí se, ale žijí dál. Rusko v době, kdy Bulgakov psal Mistra a Markétku, bylo, stejně jako Judej v době Pilátově, zmitáno idejemi,

v jejichž pozadí byla nutnost změny světa v podobě světové revoluce a utopická vize harmonické a spravedlivé společnosti. Rusko bylo před-připraveno na přijetí myšlenky své vnitřní proměny a postupně i změny světa především katastrofálním chaosem, který v této zemi vládl počátkem XX. století. Byla zde však také tradice slavjanofilství reprezentovaná především N.I. Danilevským a F.M. Dostojevským, kteří vystupovali s tézí, že jedině Rusko bylo uchráněno od rozkladu, jímž byl postižen západ a proto jedině Rusko může sehrát regenerační roli ve světovém

měřítku. Tato role spočívá, podle nich, v rozvinutí sociálního citění a vývoji nové, vyšší morálky. Slavjanofilství bylo typem ruského mesianismu. Ruské kultuře byla přisouzena role hegemonu s emendačním posláním. Myšlenky slavjanofilů modifikované M. Bakuninem do podoby osvobození Ruska z carské tyranie připravily půdu pro revoluci roku 1917, která měla být počátkem světové revoluce. Myšlenka pan-slovanské říše s Ruskem jako hegemonem se pak v pozměněné, do leninismu zahalené formě uskutečňuje až po r. 1945, jako důsledek II. světové války. Rovněž v české tradici je mnoho idejí úsilujících o všenápravu věci lidských. Kořeny této tendence jsou v Husových idejích církevní reformace vyrůstající z učení Wiclefova. Komenského spis De Rerum Humanarum Emendatione Consultatio Catolica navazující na chiliasmus, se rovněž snaží připravit lidstvo na konečné zúčtování před božím soudem. Také Bolzanova cesta k nápravě věci lidských vedoucí přes přísné poznání a vypracování univerzální vědecké metody, připravila půdu pro další pokusy stejného druhu, které mají blízkost k Čechům a které vyústí v koncepci přirozeného světa. Proto snad všechna dějinná hnutí, která se pokoušela o nápravu společnosti v Čechách a v zemích obývaných Slovany, našla předem obdělanou půdu. Změna dějinného rozměru, která v Rusku nastala, s sebou nesla řadu neobvyklostí, s nimiž se zkušenost nemohla vyrovnat. Takovými neobvyklostmi bylo náhlé mizení osob.

*"Rimský věděl, kam měl administrátor namířeno, ale že odešel ... a nevrátil se! Krčil rameny a šeptal si sám pro sebe  
Za co?! ...  
V deset s největším sebezapřením konečně zvedl sluchátko a zjistil, že telefon je hluchý. ... Tenhle nepřijemný, nicméně dost běžný fakt ředitele definitivně zdrtil a zároveň potěšil. Odpadla nutnost kamkoli volat."*  
(s. 235)

Ďábel v Rusku o sobě dával vědět tím, že nechával mizet osoby. Nemohl to být nikdo jiný než ďábel, neboť kdo z lidí by mohl nechat zmizet 2 nebo 20 milionů lidí v Gulagu, nebo kolik se mu zachce.

*"... aby každému, kdo bude volat řekla, že se vrátí za deset minut a odešel s korektním milicionářem v bílých rukavicích. Ale nevrátil se za deset minut ani později. Nejpodivnější bylo, že spolu s ním zřejmě zmizel i milicionář. ... všechno jsou kouzla. ... Je všeobecně známo, že jak se do něčeho přimíchají čáry, už se nedají zastavit."*  
(s. 197)

Kouzelník může nechat zmizet a to za pomoci bedny, nebo jiných pomůcek jednoho člověka, ale ďáblovu moc je neomezená. Proti takovéto moci nezmohou nic ani instituce, které sice jsou také něčím tajemným, ale jejich síla je

nesrovnatelně menší.  
Neomezená moc byrokracie byla v Rusku běžná. Nikdo se ničemu nedivil, každý podával žádosti a k tomu úplatek jako samozřejmost. Úředníci seděli pevně na svých židlích a s úmrtím nadřizeného si přesešli o jednu židli výše. V porevolučním Rusku však úřednická židle začala být

nejistá. Vše běželo sice stejně, ale také zde začali lidé mizet. Neztrácely se jen žádosti, které nebyly podloženy úplatkem, ale i lidé, kteří je měli vyřizovat. Bulgakovova "Diaboliáda" je situovaná do úřednického prostředí. Všude je plno chodeb a dveří, všude plno nápisů.

*"Nepřipravujte zaměstnaného člověka o čas! Nechodte po chodbách! Neplivejte! Nekuřte! Neobtěžujte nás rozměňováním peněz! ... Stisky rukou se ruší!"* (Diaboliáda, 33)

Všemocné síly úřadů se před očima proměňují, nabývají jiných podob, ale přesto jsou stále stejné. Absurdnost, neočekávané reakce a proměny jsou propleteny sexuální vzrušivostí nudících se úřednic. Člověk je vpleten do složitých chodeb úřadů a předpisů, které jsou metaforou bludiště, z něhož je zapotřebí dostat se ven. Přesto se člověk nechťe podrobuje pravidlům, která jsou úřadem vydávána. Odosobněnost komisí, spolu se vzorným plněním předpisů, činí každou instituci neprostupnou. Iniciativa úředníků pak nemůže spočívat v ničem jiném, než v dalších předpisech a procedurách, a tak instituce, místo aby složily veřejnosti požadují, aby veřejnost sloužila jim. Požirají větší a větší díl společného bohatství za méně a méně veřejně prospěšné práce. Vše se natolik vžije, že se stává samozřejmostí, kterou nikdo nebere v potaz. To jen Wolandovi pomocníci, když přichází do Gribojedova, tj. do domu spisovatelů, v němž sídlí MASOLIT a kde je také vynikající restaurace, obnažují absurditu úřední moci.

*"- Průkazy!  
- Prosím za prominutí, jaké průkazy?  
- Jste spisovatelé?  
- Samozřejmě.  
- A máte průkazy?  
- Když si chcete ověřit, jestli Dostojevskij je skutečný spisovatel, budete na něm žádat průkaz? To si raději přečtete libovolných pět stránek. ... Uznějte, že je to směšné! Spisovatele přece nepoznáte podle legitimace, ale podle toho, jak píše. Co vy víte, jaké náměty se rojí v mé hlavě?"* (s. 452)

MASOLIT je úřad, je zde mnoho kanceláří, kde se vyřizují žádosti a před každou z nich stále stojí fronty lidí. To, že Bulgakov umístil MASOLIT do domu, v němž Gribojedov předčítal své tetičce "Hoře z rozumu" je symbolické. Spisovatelé jsou představiteli kultury, rozumu. Vytváří duchovní produkty utkávané z idejí, myšlení je

dominantou jejich práce. A tato předimenzovanost rozumu vyúsťuje v hoře, bol. Hoře je spjato s výsledky činnosti rozumu, s poznáním, že duchovní činnost nepřináší žádnou nápravu věcí. Hoře však pramení také z uvědomění toho, že rozum na svět nestačí. Čím více je rozumu, tím jasnější je i uvědomění toho, co rozum není schopen postihnout. Rozum nemůže prolomit své vlastní bariéry, nestačí ani na moc úřadů. V Gribojedově domě je střet rozumu s úřadem zřetelný. Jak si může rozum poradit se světem, když nestačí ani na úřad? Genialita spisovatelů je postavena proti generalitě úředníků. Tato dichotomie má i svou časovou paralelu. Přítomnost uznává generalitu, funkce, známosti, aktuality. Budoucnost genialitu, výkony, hodnoty. Úřad vězí v přítomnosti, ale mimo "zde a nyní" neznamená nic. Všechna razítka se časem opotřebují, proto také konec Gribojedova neznamená konec literatury. Světská všemocnost úřadů neobstojí ve srovnání s absolutní mocí ďábla. Dovolávat se ochrany úřadů proti Wolandovi nemá žádný smysl. Jedinou adekvátní reakcí je přijmout fakt, že zde je něco, co nás překračuje a co má nad námi moc. Člověk je vystaven drtivé moci věcí světských, i mimo-světských které jej překračují. K obojím se může postavit jen tak, že je přijme. To však neznamená, že jim automaticky podléhá, že se vzdává zcela své autonomie, že by

vůbec nebyl svůj. Akceptace je jen odstoupením od snahy po jejich překonání nebo přeformování. Zároveň je i pokusem o nalezení svého místa ve světě. Společnost je prostředím života mnohdy stejně cizím a plným záhad, jakou je příroda. Úsilí o reformu společnosti je srovnatelné s marností zápasu, který člověk odvěků svádí s přírodou. Také zde naráží jen a jen na neprostupnost objektu a omezenost svých schopností. Také zde nelze dospět dál, než ke gribojedovskému "Hoří z rozumu". Člověk však má možnost vybudovat si i ve společnosti své vlastní osvětlení, enklávu upředenou ze sítí ochranných vztahů protislužeb, nebo přátelství, nebo lásky. Člověk odpovídá a rozhoduje o sobě, žije svůj život realizací svých možností, tedy toho, co mu společnost a jeho schopností dovolí. Chtít více, tj. přijmout společnost jako celek za svou a snažit se nejen o vyvážené prožití svého života, ale i o kontrolu nad společností, znamená vydat se do boje proti silám, které člověka přesahují. Kafkovské motto - nedostatečnost lidských sil pro úkoly života - jsou výstižnou tematizací marnosti našeho úsilí o jejich kontrolu. Je to situace k zbláznění a mnozí lidé, kteří si to uvědomí se skutečně do blázince dostanou. Člověk se jen těžko smiřuje s tím, že jeho samostatnost je vratká, a že může být silami, které jsou mimo něj, zcela zdrčen. Jeho samostatnost je neustále vystavovaná různým zkouškám. Míra odolnosti vůči pokušením je i mírou samostatnosti. Mnozí literáti organizovaní v MASOLITU neobstojí se svými životními záměry tváří v tvář lákavé nabídce pobytu v některém z letovisek. Prodají se pod cenou, ztratí sebe sama výměnou za pohodlí:

*"Tvůrčí dovolené s celodenní penzí čtrnáctidenní (povídka, novela), až roční (román, trilogie) - Jalta, Suuk-Su, Borové, Cichidziri, Machuiudžauri, Leningrad (Zimní palác)." (s. 180)*

Jiní neobstojí ve zkouškách náročnějších. Neodolají proudu sociálního hnutí, který vše strhává, a v němž mnozí zmizí. Sebezáchovné pudby se zde dostávají do konfliktu s lidskou důstojností a samostatností. Proud je silný a stateční jsou také ti, kteří s sebou nestrhávají další a další oběti, kteří nepodporují ničivou dravost proudu. Mistr se před tímto proudem ukrýl do blázince.

*"Nemám už žádné jméno. ... Zřekl jsem se ho právě jako ostatního v životě. " (s. 253)*  
*"... Strach ovládl každou buňku mého těla. ... Věděl jsem, že nedávno otevřeli zdejší kliniku, a vlekl jsem se sem přes celé město." (s. 263 - 264)*

To je jeden ze způsobů, jak se vyrovnat se silami překračujícími naše možnosti. Skrýt se, zamaskovat se a pod maskou si uchovat svou integritu je Mistrovým receptem. Úkrytem nemusí být jen blázinec, i když ten se v bláznivé době přímo nabízí jako východisko. Blázinec se přiřazuje k normálním institucím, neboť je těžké určit, kde žijí blázni. Světy normalnosti a abnormality se prolínají a převrací. Zamaskovat se lze i pěstováním koníčků, promluvou opentlenou módními, avšak nic neříkajícími slovy, nebo v jiných formách. Vždy však pod maskou, někde ve skrytu, šuplíku, musí zůstat nějaké dílo, něco, co vyžadovalo mimikry. Pokud dílo neexistuje, maska přestává mít své oprávnění, sroste s obličejem a člověk se jen zdánlivě skrýval. Ve skutečnosti pozbyl svou samostatnost. Jen dílo může zbabělosti úniku před proudem dát jiný smysl a tak ho ospravedlnit. Markétka našla další způsob, jak čelit proudu neobvyklostí. Oddala se něčemu silnějšímu, než je pozemský proud moci. Transcendovala k lásce a podrobila ji svůj život. Nejprve měla tušení, že se něco stane.

*"Věřím pevně, že se dnes něco stane! Musí se něco stát, jinak se ptám, proč mi jsou souzena doživotní muka?"*

*Přiznávám, že jsem podváděla, lhala a tajně žila dvojím životem, ale snad nezasloužím tak krutý trest. ... Něco se určitě změní, nic na světě netrvá věčně. Víím, že se mi splní můj sen." (s. 327)*

Tušení je předjímáním dějů. Skutečnost zdánlivě nezaznamenanými podněty působí na hlubinnou vrstvu naší psychiky, z níž se postupně derou k uvědomění pocity jistoty, že se něco stane. Budoucnost je na dohled, jen musíme vědět, kam hledět. Někdy je toto klepání na vrátka uvědomění příliš slabé, neslyšíme je, nevidíme je. Tušení je

zavaleno mnohými podněty, nebo ho zahlušíme aktuálními starostmi. Markétka však měla na starosti jen lásku k Mistrovi a tak mohla pozorně poslouchat svůj vnitřní myšlenkový tok a tušení se záhy vyplnilo. Byla odhodlaná ke všemu, jen aby zachránila Mistra.

*"- Chápu. ... chce, abych se s ním vyspala, ...  
- Každá žena na světě by si to pokládala za čest, ale musím vás zklamat. Nic podobného nemá v úmyslu." (s. 334)*

Obcování s ďáblem je formou bezprostředního spojení s nad-skutečnem. Člověk přitom transcenduje, stává se součástí sil, které hýbou světem. Dostat se za svět a odtud se pak pokusit pohybovat světem je přáním mnohých, ale svět naštěstí není loutkové divadlo a tak se to podaří jen málokomu. Většinou však i ti, jimž se to podaří musí za to zaplatit ztrátou osobnosti. Proto takovéto počínání má smysl, jen když je tím naplněn nějaký účel, který člověka přesahuje, a nikoli když jde jen o manipulaci, případně o a moc, která je již sebeúčelem pohlcujícím všechny, včetně jejich jeho vykonavatelů. Markétka byla ochotna obětovat se ve jménu lásky.

*"Ne počkejte. ... Já víím, co mě čeká. Ale to všechno dělám kvůli němu, protože on je má poslední naděje. Jenom chci říct, jestli mě zničíte, že se budete stydět, ano, stydět, protože zahynu ve jménu lásky." (s. 338)*

V tom se Markétčiny úmysly přibližují postoji Ješuuu. Jen zaměření a rozsah oběti je rozdílný. Markétka je připravena udělat cokoli kvůli jedinému konkrétnímu člověku. Ješua je zaměřen na celek, na lidstvo. Chce dát lidem svou oběti příležitost, aby měli možnost smýt prvotní hřích a svým žitím v pravdě, svědomí a spravedlnosti dokázat, že jsou hodni království nebeského. Mnohdy však lidé, kteří jsou schopni obětovat se pro abstraktní ideu, nejsou ochotni ani uskrovnění, natož pak oběti, jde-li o určitého, konkrétního člověka. Nejsou schopni snížit se na úroveň individua. Markétka je vedena láskou, niterným citem, který sama prožívá. V ohnisku Ješuuova konání je generalizující idea lásky, dobra, pravdy. Je to říše lásky, nikoli prožitek lásky.

Život jako prožitek a nikoli zaměření se na velké dějinné události a okamžiky rozhodnutí, je alternativní koncepci člověka. Jde o pojetí života, v němž se každodennost aktualizuje k plnému uvědomění, o obrat k hlubinám intimních pocitů a myšlenek, které se vynořují v myslí člověka v každém okamžiku. Uskutečnime-li tento obrat, pak prožitky vytváří pevnou životní náplň, v níž je člověk soustředěn do sebe a nikoli na externí prostředí. Člověk se zabývá tím nejdůležitějším, co zná, totiž sebou samým, svými myšlenkami, projekcemi, pocity, sny, tak, jak jsou neustále evokovány a jak se vynořují v jeho myslí. Události světa se stávají pozadím a do ohniska života se

dostává každý sám. Je to odstup od dějin a odosobněných abstraktních imperativů pohlcujících člověka. Společnost je transformována do polohy společného pobytu a společných prožitků. Konkretizace vztahů neznamená jejich oslabení a transcendenci, neboť láska, pravda, spravedlnost vždy

v sobě mají již předem tento rozměr, který v prožitku vystupuje jen jako pozadí jedinečnosti a určitosti každého vztahu. Takovýto introvertní přístup přitom neabdikuje na účast ve světě. Zařazenost ve světě je však člověku jen příležitostí k obohacení o další prožitky. Svět je upozadněn a odkázán do polohy externích stimulů. Tak se konkrétní prožitek lásky Markétky odlišuje od abstraktní říše lásky Ješuy.

Největší nebezpečí pro Markétku je zrada. Její oběť by byla zbytečná, kdyby Mistr nežil, nebo kdyby ji nemiloval. Markétku váže k Mistrovi silné pouto, proto se obává jen o život Mistra, přitom však nechce bořit, nechce ublížit jiným.

*"Zapřísahám vás, řekněte mi jedno - je živ? Netrapte mě! ... Víte směla je v tom, že žiju s někým, koho nemám ráda, ... ale přesto mu nechci kazit život. ... Nikdy mi neublížil." (s. 333 - 334)*

Ješua zradu předvídal a byl zrazen Jidášem Iškariotským, který:

*"Má jedinou vášeň, prokurátore, ... miluje peníze." (s. 411)*

Pro peníze již bylo vykonáno mnohé, jsou hlavním motivem i kritériem externích aktivit člověka. Peníze jsou mnohými svými vlastnostmi mystériózní, právem jsou proto zbožňované. Mají v sobě kouzlo dávno hledaného kamene mudrců, jehož dotekem se mění svět. Papírky, s napsanými čísly se mohou proměnit v cokoli, v jídlo, cestu na vzdálený ostrov, léky, knihy, ..., stačí je mít a transmutace je hračkou. Peníze jsou průvlakem, kterým se můžeme dostat do jiných světů nebo tento svět změnit. To je na penězích fascinující. Mít v peněžence celé světy, vykouzlit si sedmimilové boty v podobě letenky, zázračný ubrousek nabízející lahůdky v podobě banketů, to vše peníze svedou a k tomu všemu svádí. Penězi se vracíme nejen k pohádkám, ale do tajných koutů svých tužeb a imaginací.

*"Za několik vteřin zesílený déšť bankovek dopadl na křesla a diváci je lovili. Zvedly se stovky rukou, lidé zkoumali bankovky proti osvětlené scéně a zjistili, že jsou na nich příslušné nefalšované vodotisky. Ani čich nenechával nikoho na pochybách. Byla to nenapodobitelná, lákavá vůně čerstvě natištěných peněz. Obecenstvo zachvátila radost, kterou později vystřídal údiv. ... Někteří diváci už prolézali uličkou a šátrali pod sedadly. Jiní stáli na křeslech a*

*snažili se v letu zachytit neposedné, rozmarné papírky." (s. 239)*

Peníze ve své dnešní podobě jsou ještě tajemnější, než kdykoli dříve. Sublimovaly z podoby bankovek a mincí do podoby čísel, která jsou zakódovaná v ještě záhadnějších strojích. Tato čísla mají schopnost se zvětšovat nebo zmenšovat, aniž by člověk s nimi cokoli dělal. Mohou zmizet úplně, jsou-li zapsané v počítačím stroji, který je umístěn v nevhodné bance, zatímco jinde, v jiné bance mohou nabýt na svém objemu. Některá čísla lze přímo proměnit ve věci a jiná je nutno nejprve prodat, aby se z nich staly ony zázraky tolik hledané alchymisty. Jak však lze prodat čísla? Jsou to tajemná kouzla a není divu, že Arkadij Apolonovič Semplejavov žádal vysvětlení:

*"Vážený pane umělče, je žádoucí, abyste neprodleně odhalil divákům techniku vašich pokusů, zejména pokusu s bankovkami." (s. 243)*

Lze se divit, že Jidáš Iškariotský podlehně magickému kouzlu peněz, že zradí Ješuu, že vymění abstraktní a vzdálený příslib říše lásky za konkrétní a okamžité bohatství, které může využít jak bude chtít? Markétka se zradě pro peníze obávat nemusela. Ví, že pro Mistra peníze byly jen prostředkem, který mu umožnil, aby se mohl věnovat svému románu. Zbývajících 10 000 rublů ji dal. Věří také ve svůj cit, který byl opětován, a který ji utvrzuje v tom, že je milovaná. Prožitek lásky je pro ni jistotou, kterou vzdoruje všem silám světským i mimosvětským. Markétka je hluboce ponořená ve své lásce. Má-li moc, mstí se všem, kteří Mistrovi škodili. Tak za letu nad DOMLITem se rozhodla, že zdemoluje byt Latunského, který Mistrovi tolik ublížil. Je ochotná za Mistra bojovat všemi prostředky a přesto má-li požádat o odměnu, první oč žádá, je pomoc pro Fridu.

*"Prosila jsem za Fridu jen proto, že jsem ji neopatrně vnukla naději. Čeká a věří, že mám velkou moc. Jestli ji zklamou, dostanu se do nezáviděníhodné situace. Celý život nenajdu klid."* (s. 389)

A pak už mohla vyslovit své životní přání.

*"Žádám, aby se okamžitě ke mně vrátil můj milenec - Mistr".* (s. 390)

Láska vše vrací na své místo, protože uspořádává osobní vztahy. Propůjčuje jim integritu, a proto lze láskou poměřovat svět. Láska má dvojí rozměr. Obsahuje v sobě momenty překračující život člověka a zároveň je individuálním citem, prožitkem. Láska je nahodilá a vzácná. Přestože harmonizuje osobnost, je především erupcí emocionality a těla, které při jejím vyvrcholení exploduje

do naprostého klidu. Jen z dosažení momentu ustrnutí ve věčnosti, v němž se v jednotě spojuje bolestné vyčerpání a uspokojenost, lze transcendovat k něčemu individuálně absolutizujícím, což se následně může stát oporou i pro vzmach ducha. I když většinou láska nepozvedá člověka z úrovně emocionality a těla, je i tak rozhodující životní integritou, která může soupeřit s neznámem pronikajícím do života. Transcendence k něčemu, co nás překračuje, může být i biologická, nemusí mít nutně duchovní základ. Agresivita, která se čas od času projeví v sociální rovině jako válka, nebo v individuální rovině jako zločinnost, nebo zloba, rozhodně je takovýmto poukazem k něčemu hluboce v nás zakotvenému a zároveň nás překračujícím. A stejně tak tělesná rozkoš prožívaná při vyvrcholení lásky je připomínkou něčeho nadindividuálního. Jistě bychom v této souvislosti mohli hovořit o evolučním záměru, neboť jak lépe si je možné představit zajištěnost evoluce, než tím, že vše živé bude motivováno slasti dosahovanou při rozmnožování. Jestliže tento princip je vložen a vázán na život, pak není zapotřebí se obávat o pokračování vývoje. Je orientačním bodem vytyčeným na všech kompasech životních aktivit. Protože však láska člověka není vázána jen na jeho reprodukci, má snahu o její naplnění nejen evoluční charakter, ale i individuálně prožitkový rozměr. Markétka právě v prožitku lásku nachází oporu, která ji umožňuje vydat se na pospas neznámým silám. Láska ji dodává odvahy i rozhodnost. Jen chvilku váhá a rozhořčuje se, než pochopí, že věčnost lásky jako trvalého vrcholu života, ji zaručuje jen smrt.

*"To jsem nečekala, vrahu. ... O veliký Wolande, přizvukovala Markétka. Vymyslel jsi to daleko líp než já."* (s. 469)

Člověk se přirozeně brání smrti, protože je pro něj neznámem, je říší, odkud nedostáváme zprávy. Tak jak se

život žije prostřednictvím uvědomění, smrt je nikáním, propadem z křehké slupky reflexe do nicoty trvání. Markétka chce již navždy setrvat s Mistrem nerušená světem, ani starostmi světského pobytu. Chce trvání a tak přestup k věčnosti lásky je pro Mistra a Markétku stejný jako pro věčné milence Romea a Julii. I oni mají možnost trvale přilnout k sobě jen v rozměru smrti. Mistrův a Markétčin prožitek lásky nachází rovněž své naplnění, které již nemůže být ničím narušováno, jedině ve smrti. Ve světě by měli starosti:

*"Ale porad' mi, pro všechny svaté, co dál? Z čeho budeme živi? Myslím teď na tebe, věř mi."* (s. 464)

Nebo by museli odpovídat na dotěrné otázky.

*"- Alois, seš doma? zeptal se za oknem čísi hlas nad*

*kalhotami.*

*- Už to začíná, řekl Mistr.*

*- Hledáte Aloise? zeptala se Markéta a přistoupila k oknu. Včera ho sebrali. Kdo jste? Jak se jmenujete?*

*Kolena i zadek okamžitě zmizely, bylo slyšet, jak klapla branka, a znovu se rozhostil klid."* (s. 464 - 465)

Mistr a Markétka vědí, že nerušený klid lásce nelze zajistit podobnými odpověďmi. Řešení musí být radikálnější. Také Ješuoova smrt zaručuje přetrvání jeho idejím. Rozdíl mezi Ješuoovou říší lásky a prožitkem lásky Markétky ve smrti pokračuje. Mistrův a Markétčin prožitek nelze změnit, avšak Ješuoova idea říše lásky je vystavena desinterpretacím ještě za Ješuoova života.

*"- Ne opravdu vladaři ... chodí za mnou jeden s kozlím pergamenem a píše a píše. Jednou jsem mu nahlédl přes rameno a zhroutil jsem se! Ani slovo z toho, co bylo napsáno, jsem nevyřkl. Žádal jsem ho: Prosím tě snažně, spal ten svůj pergamen! Ale vytrhl mi ho z ruky a utekl.*

*- Co to bylo za člověka?*

*- Jistý Matouš zvaný Levi."* (s. 150)

Markétčino řešení je neproměnlivé, neboť zůstává ve sféře intimnosti nesdělitelného a nemanipulovatelného prožitku. Nevztahuje se Markétčín recept na všechny, kteří poznali, že dosáhli životního vrcholu? Nebylo by lepší přijmout Wolandovu radu a odebrat se do říše trvání?

*"Neradím vám, abyste si šel lehnout na kliniku. Má to smysl umírat v nemocničním pokoji za sténání a chroptění nevyléčitelných pacientů? Nebylo by lepší uspořádat za těch sedmadvacet tisíc hostinu, spolknout jed a přesídlit na onen svět za zvuku strun, obklopen rozjařenými kráskami a udatnými přáteli?"* (s. 320)

(c) Karel Pstružina  
kat. filosofie VŠE  
W. Churchilla 4  
Praha 3, 130 00